

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 94(450.361:497.473)"1945/1954"

Prejeto: 18. 5. 2009

Kaja Širok

dr. zgodovine in univ. dipl. italijanistka, CIRES – Center za mednarodne odnose in evropske študije,
Malgajeva ul. 5, SI-1000 Ljubljana
e-pošta: sirokkaja@gmail.com

"Amerikani v Gorici"
Zavezniška vojaška uprava med spomini in zgodovino

IZVLEČEK

Prispevek analizira življenje na Goriškem pod Zavezniško vojaško upravo (ZVU). V uvodu predstavlja vzroke za nastanek nove območne uprave in način njenega delovanja ter obravnava različno tolmačenje ciljev ZVU in legitimnost njene prisotnosti. V nadaljevanju se prispevek osredotoča na spomine prebivalcev in v prepletanju arhivskega gradiva, memoarjev in življenjskih zgodb oriše kompleksne odnose med zavezniškimi vojaki in civilisti.

KLJUČNE BESEDE

Gorica, Zavezniška vojaška uprava, ZVU, poveljno obdobje, kolektivni spomin, cona A

ABSTRACT

"AMERIKANI" (AMERICANS) IN GORIZIA
ALLIED MILITARY GOVERNMENT BETWEEN MEMORY AND HISTORY

The contribution analyses the life in the Gorizia region under the Allied Military Government (AMG). In the introduction, the authoress presents the grounds for the formation of a new regional administration and its functioning manner, and deals with different interpreting of the goals of the AMG and legitimacy of its presence. In continuation, the contribution focuses on recollections of the inhabitants and in the intertwining of archival material, memoirs and life stories, outlines the complex relations between the allied soldiers and civilians.

KEY WORDS

Gorizia, Allied Military Government (AMG), after-war period, collective remembrance

Nastanek Zavezniške vojaške uprave

Vprašanje zasedbe Julijske krajine je po koncu druge svetovne vojne povzročilo nastanek enega od kriznih evropskih žarišč, ki je ostalo nerešeno do uradne ukinitve Svobodnega tržaškega ozemlja oktobra 1954. Zavezniki, ki so imeli kot podpisniki premirja z maršalom Pietrom Badogliom italijansko ozemlje pod svojim protektoratom, so z ozirom na že med vojno utemeljeno zahtevo po kontroli tržaškega pristanišča ter prometnih povezav z Avstrijo¹ zahtevali, da je to območje po vojni pod njihovo upravo. Kljub pričakovanju, da se bo Jugoslovanska armada glede na dogovore, sklenjene med Titom in Alexandrom marca 1945, z "osvobojenih" ozemelj umaknila, so zavezniki obtičali pred jugoslovanskim *fait accompli*. V prvih dneh maja so se na spornem ozemlju razporedile tako jugoslovanske kot enote britanske armade. Pod vodstvom vrhovnega zavezniškega poveljnika za Sredozemlje, feldmaršala Alexandra, so zavezniške sile zahtevale umik enot JA z območja, kar je Tito odklonil. "Te kraje smo osvobodili, ker etnično pripadajo naši domovini," je zapisal v depiši IV. armadi 9. maja 1945.² Diplomatska vojna, ki se je začela v prvem tednu maja, je bila, kot ugotavlja zgodovinarica Marina Cattaruzza, logična posledica trkov moči med vojnimi zmagovalci, ki so polja interesnih sfer začeli oblikovati še pred koncem vojne. Potrditev jugoslovanske uprave s strani zavezniških sil bi namreč lahko oslabilo sloves ameriške vojske v Evropi, uklonitev Titovim zahtevam pa imela resne negativne posledice pri vzpostavljanju trajnega reda v povojni Evropi.³ O resnosti položaja govori podatek, da naj bi glede tržaškega vprašanja sam Stalin že maja prenehal podpirati Tita, saj ni želel poslabšati svojih odnosov z Britanci in Američani, in ga tako prisilil v diplomatska pogajanja z zavezniki.⁴ Nastali politični položaj je Tito 26. maja v svojem govoru na terasi ljubljanske Univerze tudi komentiral in zahteval, naj bo vsak gospodar na svojem. "Nočemo biti drobiž za podkupovanje. Nočemo, da nas mešajo v politiko nekih interesnih sfer. (...)"⁵

Dne 12. junija 1945 je, glede na dogovore in podpisani beograjski sporazum,⁶ zavezniška vojska prevzela oblast na območju zahodno od t. i. Mor-

ganove črte. Imenovana po generalu Williamu D. Morganu, podpisniku beograjskega sporazuma, je novonastala demarkacijska linija zasedeno območje razdelila na dve zasedbeni coni: cono A, ki jo je upravljala Zavezniška vojaška uprava (ZVU), in cono B, ki jo je upravljala Vojaška uprava Jugoslovanske armade (VUJA). V skladu s podpisanimi določili pogodbe naj bi zavezniki cono upravljali v sodelovanju z že obstoječimi strukturami oblasti, ki jih je na območju v povojnem obdobju organizirala jugoslovanska oblast.⁷

ZVU je bila začasna zasedbena oblast⁸ in je, v nasprotju z zavezniškimi oblastmi v drugih krajih Italije, v Julijski krajini delovala neodvisno, saj v svojo upravo ni vključevala dotedanjih italijanskih državnih aparatov. V prvi fazi zasedbe so zavezniki na območju želeli vzpostaviti že utečen način upravljanja območja preko domačih organov uprave, t. i. *indirect rule*, a se je problem pri njeni vzpostavitvi pojavil v sami upravni strukturi cone A, saj ni bilo več organov stare uprave, na katere bi se oblast lahko naslonila. Ker zavezniki obenem niso želeli priznati pred tem vzpostavljene jugoslovanske uprave, so na območju uvedli t. i. *direct rule*, kar je pomenilo neposreden prevzem vseh pristojnosti in odgovornosti na območju lokalne uprave.⁹ Vzporredno pa se je na območju ohranjala jugoslovanska civilna uprava, ki je bila brez oblastnih pristojnosti in je zavezniška uprava ni priznavala.¹⁰ Kot navaja Cvetko Vidmar v analizi strukture ZVU Julijske krajine, so nekateri oficirji maršalu Alexandru predlagali, da bi cona A sprejela mešan sistem uprave: na pretežno kmečkem slovenskem podeželju bi obdržali oblast narodnoosvobodilni odbori (NOO), v pretežno italijanskih mestih pa uporabili staro (italijansko) fašistično ureditev izpred 8. septembra 1943. Alexander je predlog zavrnil in 26. julija poslal 13. korpusu navodilo, da mora uprava z manjšimi modifikacijami in prilagoditvami sloneti na italijanskem administrativnem sistemu, ki je veljal pred 8. septembrom 1943.¹¹ Uprava ZVU v Julijski krajini se je od že uveljavljenega zavezniškega mo-

1 Cattaruzza, *L'Italia e il confine orientale*, str. 283.

2 Troha, *Komu Trst*, str. 22; Pirjevec, *Trst je naš!*, str. 312.

3 Cattaruzza, *L'Italia e il confine orientale*, str. 296.

4 Kacin-Wohinz, Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji*, str. 112.

5 Tito v Ljubljani. Danes je druga Jugoslavija, ki natanko vodi račun o svojih pravicah in o svojih bratih. *Primorski dnevnik*, 28. maja 1945.

6 Beograjski sporazum je bil pozneje dopolnjen z devinskim sporazumom (Morgan-Jovanović), podpisanim 20. 6. 1945. Glej tudi: Francesconi, *Gorizia 1940–1947*, str. 203; Kacin-Wohinz, Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji*, str. 112; Spangher, *Gorizia 1943–1944–1945*, str. 171.

7 Kacin-Wohinz, Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji*, str. 112; Cattaruzza, *L'Italia e il confine orientale*, str. 296; Troha, *Komu Trst*, str. 73; Spangher, *Gorizia 1943–1944–1945*, str. 179.

8 ZVU je nastopila v coni A Julijske krajine pod uradnim nazivom ZVU 13. korpusa, ki je bil formiran v okviru VIII. zavezniške armade pod poveljstvom generala W. D. Morgana. Julija 1945 je 13. korpus prešel pod neposredno poveljstvo vrhovnega zavezniškega štaba.

9 Rebeschini, Organizacijske sheme in kariere v ZVU. *Povojni čas ob meji*, str. 173. Rebeschinijeva poudarja dolgotrajni pomen takšnega tipa uprave, saj je z angloameriško izkušnjo takratni politični, socialni in kulturni okvir pridobil nove modele, ki so prispevali k oblikovanju novega političnega vodstva.

10 Troha, *Komu Trst*, str. 74–75.

11 Vidmar, Zavezniška vojaška uprava Julijske krajine. *Primorska srečanja*, str. 127.

Postroj za dvig zastave in pregled enote. Enote 88. divizije pregleduje general Bryant E. Moore, poveljnik Blue Devilsov (hrani: Selvino Ceschia).

dela v drugih predelih Italije razlikovala v nekaterih točkah – niso širili predpisov postfašistične italijanske vlade, niso nameščali karabinerjev in drugih enot italijanske policije, pritožba na kasacijsko sodišče v Rimu ni bila mogoča, pokrajina se je imenovala *area* – 'okrožje', zamenjali so nazive funkcionarjev, za prehod v Italijo so vpeljali posebna potna dovoljenja.¹²

Tako razpust narodne zaščite kot odprava ljudskih sodišč, obnova italijanske zakonodaje ter drugi ukrepi nove oblasti so med prebivalstvom izzvali velike in množične demonstracije. Zaostrilo se je z ukazom št. 11 z dne 11. avgusta 1945, ki je na območju obnovil stari italijanski upravni sistem s pokrajinami in z občinami, ki naj bi jih brez volitev vodile od oblasti imenovane osebe.¹³ Kljub sporazumu, da se bodo na območju ohranile že uveljavljene institucije, so bile te po hitrem postopku zamenjane, sporočilo pa je bilo jasno: območje upravlja ZVU.

Obdobje razdora med jugoslovansko mestno upravo in novo zavezniško ureditvijo je v spominih pričevalcev interpretirano v luči interesov angleške politike, ki naj bi imela na območju svoje posebne

strateške cilje. Takšna tolmačenja, ki poudarjajo, kako so velike sile po vojni urejale Evropo sebi v prid, ne da bi se ozirale na želje prebivalstva, ki si je svobodo izbojevalo samo, so sestavni del spominov tistih pričevalcev, ki so bili vključeni v odporniško gibanje in so se zaradi nastalega položaja počutili opeharjene. Anonimni pisec šempeterske kronike narodnoosvobodilne borbe (NOB) je novo razdelitev komentiral takole: *Toda smo pač na nesrečni zemlji rojeni, zopet so nas razdelili v A-Slovence in B-Slovence.*¹⁴

Nepreklicni odhod jugoslovanskih vojakov iz Gorice so spremljale bučne demonstracije prebivalstva, ki je žalostno in ogorčeno opazovalo, kako mora domača vojska proti svoji volji se umakniti iz slovenske Gorice.¹⁵ Biljenska kronika NOB opisuje, kako so se ob tej priložnosti matere borcev in druge matere postavile pred tanke, da bi preprečile odhod vojske, a je bilo vse zaman.¹⁶ *Svoboda je bila*, kot je zapisano v solkanski kroniki, *kratko odmerjena. Tako je Solkan ponovno padel pod tujo okupacijo, ni pa klonil – nasprotno, zagrizel se je še bolj v borbo za dokončno priključitev k FLRJ.*¹⁷

¹⁴ PANG, Topografija NOB, f. 1014, mapa 4, Šempeter, str. 16.

¹⁵ PANG, Topografija NOB, f. 1013, mapa II, Bilje, str. 14.

¹⁶ Prav tam.

¹⁷ PANG, Topografija NOB, f. 1013, mapa I/A, Solkan, str. 35.

¹² Troha, *Politika slovensko-italijanskega bratstva*, str. 65.

¹³ Kacin-Wohinz, Pirjevec, *Zgodovina Slovencev v Italiji*, str. 113.

Novozelandske enote v Gorici, maj 1945 (PANG, 583 – Zbirka fotografij, t. e. 6, neg XI–15, številka 114).

Čeprav so zavezniki poudarjali svojo nepristranskost in vlogo branilca ravnovesja med obema narodoma, je tehtnica hitro prevagala v ohranjanje idealov (ameriške) svobode in demokracije pred bližnjo komunistično nevarnostjo. Kot se danes spominja takrat osemnajstletni vojak Fred Lincoln, ki je bil z juga Italije ob koncu vojne premeščen v Gorico, so morali vojaki na območju skrbeti predvsem za varnost prebivalstva. "I feel the United States did the right thing at the time. We along with the British kept the peace and when an agreement was made with Yugoslavia we left and came home."¹⁸ Kot v svojih spominih piše polkovnik Alfred Bowman, višji častnik za civilne zadeve v coni A, je položaj na območju bil neposredno povezan s hladno vojno, območje cone A pa eno prvih središč spopada, kjer se je vršil tako politični kot ideološki boj.¹⁹ Spletni arhiv BBC o drugi svetovni vojni hrani zgodbo vojaka Bena Cummingsa, ki svoje spomine vpeljuje v strukturirano tezo, da so zavezniki na območju ohranjali mir in branili območje pred "vpadi" komunistov.

We were there to make sure that Tito was kept out and so were reluctantly involved in national rivalries and ideological conflict as Communism and Democracy

18 "Mislim, da so ZDA takrat ravnale pravilno. Skupaj z Angleži smo obranjali mir, po sporazumu z Jugoslavijo smo območje zapustili in se vrnili domov." Frederic Lincoln (l. 1927), President of the 88th Infantry Division Association; besedilo je del zasebne korespondence g. Lincoln z avtorico študije.

19 Bowman: *Zones of Strain: A memoir of the early cold war*. V: <http://books.google.si/books?id=ILzUx-27ptMC&printsec=frontcover&dq=bowman+gorizia>

*fought to win the area over to their own side of the Iron Curtain. Although the War was officially over, the local Partisans, who were all Communists (wearing red scarves), refused to lay down their arms and hand them in, and were entrenched in the mountains. Their aim was to assist Marshal Tito in his aim to take over the region, which included the Ports of Trieste and Pola, and incorporate it into Yugo-Slavia; all in all it was a very difficult situation. My Unit moved into a strategic town in the centre of the region, Gorizia or Goric as the Slavs called it.*²⁰

Po mnenju vojaka Cummingsa se je vojna na območju nadaljevala, saj je bilo, kot izhaja iz spominov, treba paziti na osvobojena ozemlja in preprečiti širjenje komunistične nevarnosti. Partizani, komunisti z rdečimi rutami, so se želeli polastiti območja, ki je bilo pod zavezniško upravo, in ga izročiti Titu. V težkem položaju so zavezniški vojaki ohranjali mir v regiji in varovali prebivalstvo. Za slovenskega bralca, navajenega na drugačno opre-

20 "Tam smo bili zato, da bi Tita držali izven tega območja; tako smo bili pogosto vpleteni v tamkajšnje nacionalne in ideološke konflikte med komunizmom in demokracijo. Obe vpleteni strani sta se borili zato, da bi to regijo pridobili na svojo stran železne zavese. Kljub temu, da je bilo vojne uradno konec, so lokalni partizani, vsi komunisti (nosili so rdeče rute), zavrnili mir in v gorah nadaljevali z bojem. Njihov cilj je bila podpora maršalu Titu v njegovi nameri, da bi to ozemlje, ki je med drugim obsegalo tudi Trst ter Pulo, priključil k Jugoslaviji; bila je to nad vse težavna situacija. Moja enota se je premaknila v strateško mesto v samem centru regije, Gorizio ali Goric, kot so jo imenovali Slovani." Ben Cumming's War – Chapter 4: Venezia Giulia. V: <http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/stories/19/a3744119.shtml> (8. 9. 2008).

delitev povojnih vlog, ki je partizane dojemal kot odrešitelje, ki so se borili za interese slovenskega naroda, je takšna interpretacija dogodkov izkrivljena in lažniva. Pripoved, ki deluje kot kakšen izsek iz povojnega filma o dobrih vojaki in nasilnih upornikih, ki ne razumejo, da je vojna končana, predstavlja partizana – junaka v negativni podobi komunista, ki se želi polastiti osvobojenih ozemelj in jih priključiti Jugoslaviji. Takšna podoba partizana – komunista v zavezniški vojski ni bila nobena redkost. Komuniste, predvsem pretihotapljene agitatorje iz cone B, so zavezniki dojemali kot prežečo nevarnost, ki se je bilo treba ubraniti in ji preprečiti samovoljno delovanje. Iz preučene arhivskega gradiva²¹ izstopa tudi podoba lokalnih prjugoslovansko usmerjenih prebivalcev kot ubogega in neumnega krdela gorjanov, ki dela to, kar od njega zahteva jugoslovansko vodstvo. Opisani so kot zaslepljeni in slepo verujoči v obljube komunističnih organizacij, nesposobni svobodnega razmišljanja in povsem podvrženi izkoriščanju interesov vodstva iz cone B.²²

Kakšen je bil odnos zaveznikov do komunistov, nam osvetli dokument, ki ga je septembra 1946 napisal kapetan Clarke Painter, okrožni poverjenik za območje Kobarida. Kapetan v poročilu z naslovom *Howls from the Communists* komuniste razvrsti v tri skupine. Prva vključuje preudarne in po moči hlepeče posameznike, ki stremijo samo za tem, da imajo moč in si polnijo žep. Ti so voditelji. Drugi so izvrševalci želja prvih, njihovi vdani delavci, ki ali ližejo njihove škornje ali po naročilu ropajo, ugrabljajo, pobijajo. Nimajo zadržkov pokončati tistih, ki se ne strinjajo z njihovo politiko. Tretja skupina, ki jo tvori večina, so neumni reveži,

Goriški grad. Na stolpu plapola ameriška zastava (hrani: Selvino Ceschia).

ki so tako zabiti, da ne razumejo, da ju prvi dve skupini izkoriščata. Verjamejo v vse, kar jim vodje govorijo, nejasen jim je odgovor, kdaj se bo vsa ta obljubljen rožnata prihodnost tudi uresničila.²³

Seveda so, kot je dve leti po podpisu pariške mirovne pogodbe trdil Bowman, ti "mali Sovijeti"²⁴ želeli vladati na območju, naloga zaveznikov pa je bila, kot se spominja Cummings, da so mesto "brani" pred nevarnostjo komunističnih partizanov. Povsem jasno je, da so na izkušnje angleških in ameriških vojakov vplivale mednarodne politične razmere, ki so se posledično strukturirale v njihove spomine na povojno obdobje.

Spomini na izkušnje angleških ter ameriških vojakov v obdobju službovanja pod ZVU so nastali ob razvoju takratnih in poznejših mednarodnih političnih razmer, ki so se strukturirale v njihove pripovedi. Kot opozarja politolog Jan Werner Müller v analizi vloge političnih moči in polarizacije povojnih spominov, obdobje po drugi svetovni vojni v Evropi ni bilo nikoli popolnoma končano dejanje.²⁵ Interpretacija dogodkov kot tudi spomini nanje so podvrženi trkom političnih moči, ki tako na lokalni kot nacionalni in mednarodni ravni spominsko izkušnjo oblikujejo glede na trenutne politične interese.

Tako ne preseneča, da se v slovenskem (goriškem) prostoru ohranjajo diskurzi neprekinjenega boja za svobodo izpod novega zavezniškega okupatorja, medtem ko se na italijanski strani oblikuje diskurz boja za ohranitev identitete mesta pred nevarnostjo "slavotitinov". Prva povojna leta so se na Goriškem odigrala znotraj dialektike oblast/protioblast, v katero so se investirali tako ideološki pomeni kot mednarodni interesi,²⁶ kar je razvidno tudi iz intervjujev s prebivalci območja. Na podlagi spominov, ki so jih prebivalci splekli v zgodbe o *dobrih Amerikanih*, lahko spremljamo kompleksen razvoj odnosov med vpletenimi skupinami ter izostrene razmere v Gorici pred nastankom meje. Če se na kolektivni ravni ohranjajo predvsem zgodbe o čokoladi, se osebni spomini osredotočajo na taktike preživetja, individualne izkušnje z zavezniško upravo, s črnim trgov in sodelovanjem na ljudskih manifestacijah.

O Amerikancih se spomnim samo (smeh, op. a.) ... Bili so Amerikani, razumete kaj hočem povedat? Bili so to veseljaki, hodili so na ples in se pretrepali ...

²¹ Gradivo pridobljeno v Državnem arhivu v Rimu (Archivio Centrale dello Stato, ACS).

²² ACS, ACC 43 (1–3) 11302/115/3 Gorizia Area, Claims, July 1945–February 1946. – ACS, ACC – GOR-AC-30 (1–6) 11302/115/4/ Gorizia Area, Protest, February–December 1946.

²³ ACS, ACC – GOR-AC-30 (1–6) 11302/115/4/ Gorizia Area, Protest, February–December 1946.

²⁴ *We also felt that, despite appearances, most of the people didn't want these little Soviets to run their community.* Bowman: *What happened in Trieste.* V: <http://www.milhist.net/amg/bowman491005.txt>

²⁵ Judt, Mith and memory in post-war Europe. *Memory and Power in Post- War Europe*, str. 157–183.

²⁶ Pupo, Il problema del governo diretto. *Povojni čas ob meji*, str. 108. Glej tudi: Rebeschini, str. 138–139.

Zavezniška vojaška uprava je naredila dobre stvari, odprla je nove ceste, naredila javna dela, a vendar ni bila sprejeta ne kot prijateljska in ne kot sovražna uprava. Bila je to provizorična uprava (I. C. (Gorica, 1930), int. 11. 8. 2007).

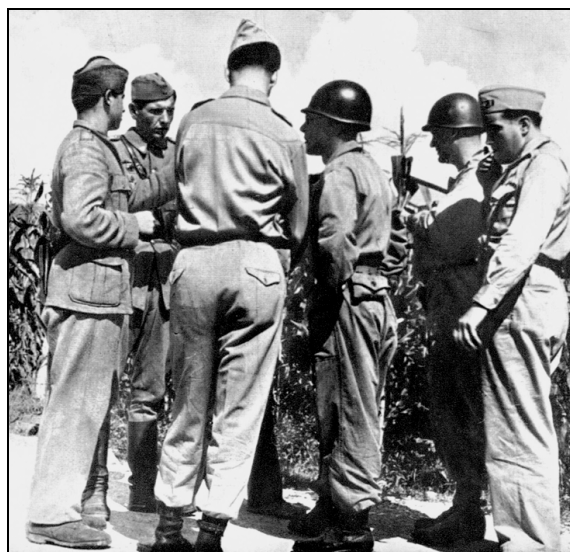
Modri vragi in indijski princi

Na celotnem območju ZVU je po raziskavah Selvina Ceschije delovalo okoli 15.000 pripadnikov angleške in ameriške vojske.²⁷ Po prevzemu oblasti sta si obe zavezniški sili ozemlje strateško razdelili. Območje med Miljami do povezave s cesto Palmanova–Gradiška je bilo pod angleško pristojnostjo, nad omenjeno cestno povezavo do Predila pa pod ameriško. Ameriški del ZVU je bil od septembra 1945 do septembra 1947 pod komando pripadnikov 88. pehotne divizije, *Blue Devils*. Sedež poveljstva je bil v Gorici v današnji stavbi Gospodarske zbornice (Camera di Commercio), poveljstva treh pehotnih polkov divizije so bile razporejene po območju – poveljstvo 349. pehotnega polka je bilo v Gorici; te enote so nadzorovale območje med Gradiško in Kanalom, reko Sočo, območje Brd (...). 350. polk je imel sedež v Tarcentu in je deloval na območju med Kanalom in Kobaridom, 351. polk s sedežem v Trbižu je nadzoroval prelaze in območja Predila, Ukve in Bovca. Del tega polka je bil nastanjen tudi v Trstu, medtem ko je bil, predvsem reprezentančno, del angleških enot razporejen v Gorici.²⁸

Pestri in multietnični nabor enot ZVU je na Goriškem deloval več kot dve leti in pol, v katerih je ZVU izpolnila svojo upravo in jo prilagodila danim razmeram. Vzpostavitev politike neposrednega upravljanja, ki naj bi delovala "nad vsemi skupinami", je zahtevala (re)organizacijo zavezniške politike na osvobojenih območjih in vzpostavitev kompleksnega administrativnega aparata, ki je deloval neposredno pod taktirko polkovnika Alfreda Bowmana.²⁹ Program, ki ga je ZVU na območju vpeljala do leta 1947, je bil predvsem intervencijski s ciljem zamejitve kriznih razmer. Sledil je t. i. programu *prevention of disease and unrest*, ki je bil preverjen drugod po Italiji in je nastal, da bi preprečil izbruh družbenega nezadovoljstva in napetosti na območjih pod zavezniškim nadzorom. To načelo se je, kot poudarja Rebeschinijeva, zrcalilo zlasti pri rekrutiranju odgovornega osebja za najbolj kočljive oddelke, na primer oddelka za oskrbo civilnega prebivalstva, reorganizacijo prevoznega omrežja, ponovno

vzpostavitev pristaniških struktur in zaposlitev.³⁰

Glavni sektorji, na katera je posegala ZVU, so bili tako javna varnost, sodstvo, vzgoja in zdravstvo. Ekonomsko delovanje je bilo v celoti osredotočeno na "občutljive naloge v zvezi s preskrbo in nadzorovalno distribucijo številnih kontingentalnih industrijskih proizvodov".³¹ Posledice vojne in nacionalna trenja so ovirali razvoj območja, kjer so bili že tako delno porušeni industrijski obrati, kjer je vladalo veliko pomanjkanje in posledično boleznin in kjer je bila nadpovprečna stopnja brezposelnosti.³² Glede na slednje je ZVU že od začetka delovanja financirala in spodbujala javna dela na porušeni prometnih povezavah, javnih zgradbah in uničenih zasebnih domovanjih prizadetega prebivalstva.³³

Outpost control (OP) – srečanje na Morganovi liniji med vojaki iz cone A in cone B (hrani: Selvino Ceschia).

³⁰ Rebeschini, Organizacijske sheme in kariere v ZVU, str. 141.

³¹ Iancis, Druga vzhodna meja. *Povojni čas ob meji*, str. 416. O slabi oskrbi s hrano in pomanjkanju hrane v goriških bolnišnicah poroča dokument ACS ACC 11302/115/88 Gorizia Area SCAO Meetings, 21. 7. 1945.

³² Število brezposelnih je stalno naraščalo, januarja 1946 je bilo v Trstu, Gorici in Tržiču prijavljenih okoli 22.000 brezposelnih, od teh približno 15.000 družinskih hraniteljev. Križnič, Problematika socialno političnega dela v coni A, *Razgledi*, str. 123.

³³ ACS, ACC 11302/115/46 Allied Government monthly reports /avg 45–jan 46/ poroča, da je septembra 1945 v mestu 1680 prijavljenih brezposelnih oseb. Nadaljuje, da bodo tem brezposelnim ponudili delo pri popravilih in gradnjah novih hiš, cest in mostov. O številnih javnih povojnih obnovitvenih delih na Goriškem pričajo dokumenti *Public Works Projects* ACS, ACC 11302/115/17 do 11302/115/25. Ponekod so imeli domačini do zavezniške pomoči odklonilen odnos. V Komnu, ki so ga Nemci požgali februarja 1944, so zavezniki za gradnjo trikrat po 70 hiš načrtovali tri razpise angloameriške uprave za javna dela. Zaradi odpora nekaterih domačinov v političnih organizacijah sta bila uresničena le dva. V: Makuc, *In gnojili boste nemško zemljo*, str. 135.

²⁷ Ceschia, *Occupazione alleata del Friuli e della Venezia Giulia*. V: http://www.isonzogruppodiricercaistorica.it/doku.php/1_occupazione_militare_alleata_del_friuli_e_della_venezia_giulia_1945_1947

²⁸ Prav tam.

²⁹ Rebeschini, Organizacijske sheme in kariere v ZVU, str. 140–141; Troha, *Politika slovensko-italijanskega bratstva*, str. 66–67.

Gradbena dela, ki so jih opravili v času ZVU, so še danes pomemben del povojne obnove in prenove Goriške. Popravljeni so bila bombardirana šolska poslopja, urejene struge rečnega obrežja, popravljene ceste in mostovi, demolirana protiletalska obrambna zaklonišča,³⁴ izkopan predor pod grajskim gričem,³⁵ asfaltirano območje hudournika Koren in zgrajena današnja mestna kanalizacija.³⁶ Zanimivo je, da se je omenjenih popravil in obnov, novih cest, pomoči v obliki javnih del (...) v svojih pripovedih spomnilo zelo malo pričevalcev. V tem okviru so spomini na *Amerikane* izjemno zanimivi, saj nam odstirajo določena vsakdanja področja in sočasno potiskajo v pozabo druga. Noben pričevalec nam namreč ni dejansko pripovedoval o konkretnih administrativnih ukrepih ZVU, o problemih šolstva, zdravstva, povojne obnove. Te zgodbe so bile, čeprav omejene, postranskega pomena. Primarno se zgodbe osredotočajo na življenje po vojni, tegobe in prigode, ki so jih posamezniki takrat doživljali. Težave, povezane z vsakdanjim preživetjem in pomanjkanjem v tem smislu niti niso bistveno drugačne od medvojnih strategij preživetja. Glavna skrb je bila namenjena zagotovljenemu delu in stregi nad glavo. Zadnje misel potrjuje pripoved J. D. iz Solkana, ki se je ob vprašanju, *kako se je živelo*, v odgovoru vračal iz povojnega obdobja v prva leta Jugoslavije in nazaj na obdobje ZVU, pri tem pa poudarjal, da je sam, ker je imel delo, takrat živel lepo.

Kako se je živelo? Ja tisti, ki je imel delo je bil na mestu. Ma že takrat je bila težnja, da bi šli ven, nekateri. So že gledali, so že delali karte za it v Venezuelo. Ni blo dela to. Je bilo dela za en tekaj. Ma samo tako, politika naša, ne popravljat hiše k so bile požgane od zaveznikov. K bojo pršli naši in bojo popravili. In je tritetr hiš ostalo porušenih. (...) Eni so živeli dobro tisti čas. Jst tudi. Tiste dve leti za mene so ble super čudovite. Bil sem zaposlen v Gorici na Adziendab, prvo kot vajenec in potem sem napravu izpite za elektro monterja (J. D. (Solkan, 1928), int. 11. 2. 2007).

Spomini prebivalcev se pretežno nagibajo k zabavnejšim temam o zaveznikih, k zgodbam o prvih srečanjih in stereotipom lokalnega prebivalstva o novih prišlekih. V pripovedih opazimo, kako močno je na prebivalce vplivalo srečanje z zavezniki, predvsem s kolonialnimi vojaki angleške vojske. V indivi-

dualnih zgodbah živijo spomini na azijske in afriške vojake ter njihov način oblačenja in obnašanja. Opisu podobe kolonialnega vojaka so vedno dodani ščepci misterija, fascinacije, zgodb iz *Tisoč in ene noči*. Element privlačnosti je vsekakor novost v mestu – Indijec s svojim turbanom. Opisana pričevanja je zanimivo primerjati z opisi kolaborantskih nemških enot, s katerimi so prebivalci prišli v stik v dveh letih nemške okupacije Gorice. V predstavljenih opisih balkanskih in kozaških vojakov namreč prevladujejo fizični in estetski opisi groze, četniki so npr. označeni kot okrutneži, ki so zbujali strah in teror. Kozaki so ostali v spominu pričevalke kot *"taki zarašeni, čudni ljudje (...). So bli tudi tizve, k so meli tiste pase, tizve so delali grozo bolj, so meli brade, vsi oboroženi, en kup tistih patronov okoli vratu. Ma je blo tolko vrst vojakov po Gorici, kdo je zastopu. Grozno je blo."*³⁷

Tako pri italijanskih kot slovenskih pričevalcih omenjene enote kolaborantov poosebljajo zlo, barbarski primitivizem, ki se je udejanjal v zgodbah o nasilju, posiljevanju žensk in grobem ravnanju z vsakim sumljivim civilistom. Dodatni občutek gnusa je vzbujal njihov zanemarjeni videz.³⁸ Opisi angleških kolonialnih enot se povsem razlikujejo od opisov omenjenih vojaških formacij. Če je pri prvih prevladovala pripoved o zaraščenih in umazanih barbarih v razcapanih oblekah, nam opisi novih prišlekov prinašajo eksotične in pisane podobe skrivnostnih

Zavezniški vojaki igrajo baseball na športnem igrišču Baiamonti v Gorici (hrani: Selvino Ceschia).

³⁴ ACS, ACC 11302/115/67 Gorizia Area, Public Works, Civil Engineering, Rapporti Decadali, Dec 45–May 46; Poročilo *Assicurazione di fine lavori* vključuje delni popis javnih del, opravljenih v letu 1945.

³⁵ ACS, ACC 11302/115/20 Gorizia Area Public Works Project, July 1945–Feb 1947; Dokument *Relazione tecnica al progetto di completamento dei lavori per la Galleria sotto il Castello* poudarja, da bi novi prehod pod gričem, nastal iz nekdanjega protiaeronskega zaklonišča, omogočil boljšo prometno povezavo in širjenje mesta proti Kostanjevici in Rožni dolini, kjer naj bi bila v prihodnje tudi predvidena gradnja stanovanj.

³⁶ Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 198.

³⁷ J. Š. (Solkan, 1916), int. 22. 7. 2007. *Bili so to zanemarjeni, na pogled grozni ljudje (...). Nekateri so nosili pasove z naboji ovite okoli telesa, imeli so dolge brade in bili so popolnoma oboroženi. Po Gorici so krožili vojaki v različnih uniformah, kdo je razumel. Strah nas je bilo.*

³⁸ Četniki, *zveri v človeški podobi*, PANG, Topografija NOB, f. 1014, mapa 4, Šempeter, str. 14–15; O spominih na podobe četnikov glej tudi: Nemeč in Di Gianantonio, *Gorizia operata*, str. 170–171.

vojakov "s pogledom, ki te je kar začaral."³⁹ Podobno se srečanj z indijskimi vojaki spominjajo tudi drugi pričevalci; še danes pripovedovanje spremljata radovednost in osuplost nad prebivalci drugih kontinentov.

(...) potem so bili črnici z Amerikanci, in tisti s turbaniti in črni črni, in moji gospodarici so ji rekli "Maddona Bianca" (...) (A. B. (Solkan, 1922), int. 11. 8. 2007).

(...) in se pojavi ta, oblečen kot indijski princ. Bil je vojak pri Angležih. Ne vem, ali je bil Ramadan ali kaj, ne bi vam znala povedat. Povem vam samo, da sem bila očarana, opazovala sem ga v tej civilni odpravi. Verjetno se je dobil z ostalimi, saj tam je bilo veliko Indijcev. Bil je tako lep, da vsakič, ko grem mimo tiste hiše, se spomnim nanj! (A. D. (Gorica, 1926), int. 31. 8. 2007).

Spomnim se enega Indijca s turbanom na glavi. Bil je na ovinku med Caffè Teatro in hranilnico, stal je na lesenem bobnu in urejal promet, ki ga dejansko sploh toliko ni bilo (D. C. (Gorica, 1930), int. 3. 9. 2007).

Vendar niso vsi spomini na kolonialne vojake te vrste. Medtem ko so bile v mestih te enote bolj urejene, so v odročnih krajih, kjer niso bili vedno na očeh nadrejenih, vojaki delovali drugače. Iz spomina pričevalke, rojene v okolici Branika, odseva strah pred indijskimi vojaki, ki deklet s pogledom niso ne privlačili ne začarali. V omenjenem kraju so starši morali dekleta pred vojaki varovati in jih niso nikoli puščali samih.

Onde v moji vasi so bili tistve k so meli take dolge dolge turbane, taki črni, ku jih vidiš kdaj na televiziji, kosmati, k so si zamotavili tistve (turbane, op. a.) gor na glavo, sej so nam kazali ... Samo so strašno lovili pa tudi punčke, take mlade. K smo šli k maši dol v Rihemberk zmerom je šou kšn starejši zraven (...) So strašno radi lovili punce, so nam delali stalno tiste mote, take taku, po moško in govorili po angleško neki, ma smo vedli da je ena grda beseda ...⁴⁰ (M. F. (Preserje, 1929), int. 10. 4. 2007).

V dokumentih iz tega obdobja so tudi poročila o nasilju vojakov tako nad civilisti kot nad drugimi zavezniškimi vojaki. *Superintendent of police, Gorizia Zone* npr. v svojem mesečnem poročilu o javnem redu za november 1945 v drugi točki poročila poudarja smrt indijskega vojaka, ki so ga obstreljenega našli v protiletalskem zaklonišču. Po poročilu naj bi smrt zakrivil drugi indijski vojak, vzrok naj bi bil spor zaradi lokalnega dekleta.⁴¹ Romantične (ali

uslužnostne) zveze med vojaki in domačinkami niso bile redkost, bile so vir pridobivanja vojaških priboljškov in možnost za izboljšanje ekonomskega položaja. Poroka z zavezniškim vojakom je bila za marsikatero dekle zadetek na loteriji in je pomenila možnost za odhod v tujino. A vendar je bil odnos vojakov do ženskega civilnega prebivalstva bolj kompleksen in zelo malo deklet je svoje izbrance tudi poročilo. Zgodbe o tem, kako se je plesalo in ljubilo po koncu vojne, pa predstavljajo še danes eno glavnih tem v spominu na *Amerikane* v Gorici.

Ne moremo trditi, da so bila samo labka dekleta tista, ki so se zblížala z njimi. Torej mislim, da je bilo odvisno od družin, revščine ki je takrat bila. Amerikanci so prinašali vsega, in zato so verjetno bile z njimi. Veliko med njimi se je tudi poročilo z temi Američani, a ne vse so našle Ameriko, ki so jo iskale (J. Š. (Vipolže, 1927), int. 23. 6. 2007).

Amerikani, kapoti in čokolada

Drugi pomembni vidik obdobja ZVU je prehod iz pomanjkanja v blagostanje s poudarjanjem povojnega premagovanja revščine. V večini naričajev podoba zaveznika podoba o Američanu, ki nosi čokolado, bel kruh, cigarete. Podobe blagostanja in bogastva se tako ponavljajo, da so postale stereotipne.

Vseh sort smo jih videli, veste. Ampak večina enot, ki so tu bivale, so bili Američani. Bili so dobrodošli, razumete, imeli so čokolado, cigarete. Ljudje so jih sprejemali kot bogataše, veliko ljudem so dajali hrano, otrokom čokolado, take stvari ... Vendar, kar vem, o zavezniški vojaški upravi ni bilo ne pozitivnih, ne negativnih sodb (I. C. (Gorica, 1930), int. 11. 8. 2007).

Predvsem otrokom je prihod zaveznikov odprl nov pogled na svet, na *Ameriko*, kjer je doma svoboda in ni pomanjkanja. *Amerikani* so bili veseli, zdravi, močni, lepo oblečeni, prinašali so blagostanje. Iole Pisani se jih spominja kot "zmagovalce vojne, ki so pili whisky kot žolne, kadili kot Turki in stalno žvečili žvečilne gumije. Bili so prijatelji vseh otrok, zbirali so potepuške pse in mačke (...), plesali so vse noči z ženskami, dekleti vseh kategorij in niso posredovali ali se vmešavali v urejanje sporov, ki jih niso zadevali."⁴² Znali so se zabavati, imeli so denar in poosebljali so lepo življenje, kar je še zlasti privlačilo ženski del prebivalstva. Obiskovali so zabave,⁴³ plesali *boogie woogie*, popivali do jutra in

³⁹ E. G. (Gorica, 1930), int. 12. 8. 2007.

⁴⁰ V moji vasi so bili stacionirani tisti z dolgimi turbani. Bili so temnopolti in kosmati, kot jih vidiš na televiziji. Pokazali so nam, kako se namesti turban na glavo. So pa radi pogledali za mladimi dekleti, tako da so starejši ljudje vedno šli z nami do Branika k maši (...) Z znaki so nam stalno nakazovali kaj bi radi in nam nekaj govorili v angleškem jeziku. Jasno nam je bilo, da je to bila grda beseda ...

⁴¹ 302/115/46 (3 of 3) Gorizia Area Weekly & Monthly Reports, C.A.Q's & Divisions; Aug 45–Jan. 46, Report November 1945 (Serious crimes).

⁴² Iole Pisani, Dnevnik; Glej: Fabi, *Storia di Gorizia*, str. 196.

⁴³ Zabave so zavezniški prirajali tudi sami. V poročilu Slovenskega dramskega društva v Gorici je zabeleženo, da so "Amerikanci" v Ljudskem domu (LD) priredili ples 1. 12., 24. 12., 31. 12. 1945 ter 2. 2. 1946. Plačali so za ples, za čiščenje, za luč; PANG, MLO Solkan, T. E. 1, mapa: Po-trdila dramskega društva.

Ameriški vojak označuje novo razmejitveno območje, za postavljeno tablo so vidni proslovenski grafiti (hrani: Selvino Ceschia).

zahajali v bordele. Opiti so se tudi preteпали in razbijali imovino,⁴⁴ a so svoje dolgove tudi poravnali. Težave z alkoholom med zavezniškimi vojniki potrjuje peta točka poročila *Gorizia Area Weekly & Monthly Reports*,⁴⁵ ki navaja večje število opitih ameriških vojakov. Slednjih naj bi bilo po mnenju pisca poročila celo več kot v prejšnjem mesecu, kar naj bi bilo posledica prihoda novih vojakov, ki so prispeli iz Amerike in še niso bili navajeni tukajšnjega alkohola. Obravnavanih je bilo šestnajst primerov.⁴⁶

... sem jaz doživel en pretep, kjer so se stolkli jenkiji in Angleži. Med sabo so se pretepli, je tekla kri, razbili so šipo, demolirali gostilno, nakar je prišla marica ... (T. M. (Solkan, 1932), int. 12. 10. 2007).

Pričevalci pogosto primerjajo ameriške in angleške vojake. V že predstavljenem diskurzu o laagodnem življenju vojakov se pogosto omenja razlika med zavezniškima vojskama. Angleški vojaki so v spomilih izpričani kot nedostopni in pretepaški, do prebivalstva brezbrizni. V istih zgodbah so ameriški

vojaki opisani kot večni iskalci zabave, deklet in možnosti dodatkega zaslužka (...).⁴⁷

V bistvu so tile vojaki, Američani, ki so bili tu, so bili ene take dobričine, sušmarli so radi, prodajali kapote,⁴⁸ pomagali ljudem; Angleži so bili več ali manj nedostopni (...) do Angležev nisi imel nobenega odnosa, več ali manj je bil mrtvo hladen. Amerikanci so bili taki alla jebiga (T. M. (Solkan, 1932), int. 12. 10. 2007).

Spomini na odeje, ki so jih ameriški vojaki na črnem trgu prodajali ali menjali za druge dobrine, domačini pa so jih predelali v plašče, so med pričevalci, predvsem starejšimi, pogosti. Tako odeje kot druge materialne dobrine, ki jih je lokalno prebivalstvo kupovalo ali menjalo, so seveda imele svoj izvor – zavezniško skladišče. Kot opisuje Selvino Ceschia,⁴⁹ je med ameriški vojaki cvetel ilegalni trg. Bari, kavarne, plesne dvorane, hoteli, prenočišča, v vsakem mestu je mrgolelo nelegalnih aktivnosti, predvsem v okolici vojašnic in vojaških pisarn. Skoraj vsak vojak je, po mnenju avtorja, imel svojo zasebno (malo) ilegalno trgovino. Sporazume-

⁴⁴ Pritožbe so oškodovanci pošiljali na United States Claims Service, Regional Office XI. Trieste; PANG, MLO Solkan, T. E. 1, mapa: *Dospela pošta*; Pritožbe na Američane je razreševala American Claim Office v Bologni, angleške pritožbe (British, Indian or Dominion claims) pa 87. Claims Office. ACS, ACC 11302/115/3 Gorizia Area Claims.

⁴⁵ ACS, ACC 11302/115/46 Gorizia Area Weekly & Monthly Reports, C.A.Q's & Divisions; Aug 45–Jan. 46, Report November 1945, Serious crimes.

⁴⁶ Prav tam, Drunkenness.

⁴⁷ Tudi drugače se ameriški in angleški vojaki med seboj niso družili. Fred Lincoln se tako spominja, da so angleški vojaki s prebivalci drugače ravnali. *The British and American soldiers did not mix socially. We thought them rather harsh with the civilian population. We enjoyed giving candy and gum to the children and they were always around us (...)*. Pričevanje je del zasebne korespondence z avtorico študije.

⁴⁸ Kapot iz it. besede *cappotto*, 'plašč'.

⁴⁹ Ceschia, Occupation of Friuli-Venezia Giulia. *The Blue Devil Journal*, str. 6.

vanje med vojaki in civilisti, kot prikazuje spodaj opisana izjava, pri tem ni bil noben problem.

*Ja si jh razumu tako, na mote. Onde pr nas pred trgovino se je ustavu kamion. So meli kruh, s'nam dali kruh nam dol. Pole prestrale so zamenjali za blago. Smo jim dali kšnu srajcu al kšne kalcete, in so dali prestrale. Alpa smo kupli amerikske prestrale. Glavno da so dali kruh. Dočer k je blo, k so djelali konfin, smo hodili delat (...)*⁵⁰ (J. Š. (Solkan, l. 1916), int. 22. 7. 2007).

*Tisti k so znali z Amerikanci so nrdili si solde in niso bli lačni. Ja neč. Kradli so in se njijm delji dobre. Tisve k so šli k njim delat, niso bli ne lačni ne žejni. Je pršu k nam en naš sosed in je reku moji mami, nona Marjuta ma vi k nimaste neč, nam prnese škatle, se zmislim, so bile pištače in čokolada*⁵¹ (M. D. (Solkan), int. 11. 2. 2007).

Izobilje, ki se ga pričevalci spominjajo, pa ni bilo tako splošno in vsem dosegljivo. To je bil prvi stik s povojnim svetom, s takšnim življenjem, kot so ga prebivalci sanjali in po njem hrepeneli. S tega vidika so novi *kapot*, *prestralo* ali kaka druga materialna dobrina posebljali to, kar so zavezniki v tem prostoru pomenili – upanje na boljši jutri, izhod iz revščine in pomanjkanja. A vendar ne smemo takšnega pogleda posploševati in sklepati, da so bili zavezniki za vse prebivalce in povsod sinonim za izobilje in pomoč. Slika dobrega zaveznika je bila marsikdaj pospremljena z materiali filmske industrije, s propagandnimi časopisi, v italijanskem primeru se je ta podoba pogosto projicirala iz podobe Američana – dobrega človeka, ki je osvobodil jug Italije in omogočil svobodo.

Sklep

V pričujočem članku sem želela predstaviti način življenja in odnose med civilisti ter vojsko med dveletno zavezniško vojaško upravo Goriške. Ker je to široka in večplastna tematika, ki vključuje tako pogled slovenske kot italijanske historiografije (ne gre zanemariti niti pogleda angleških in ameriških virov na to temo), sem se na tem mestu omejila na podajanje splošnega pregleda virov in spominov o obdobju ZVU. Zanimalo me je, kako se prebivalstvo spominja dveletne uprave in kakšno vlogo so zavezniki igrali v povojni obnovi območja. Medtem ko lahko za vse goriške prebivalce trdimo, da so znotraj bojov za oblast stremeli k izboljšanju svojega

materialnega stanja, pa se je le del prebivalcev pri doseganju omenjenih ciljev opiral na zaveznike. V vsakdanjih praksah zavezniški vojaki niso bili z vsemi v enakih odnosih. Večina teh odnosov je temeljila na obojestranskih zahtevah in potrebi po pomoči, pa naj je bilo to le pranje obleke, nakup vina ali, na drugi strani, iskanje blaga, gumbov, hrane. Nekateri, med njimi lepo število pričevalcev, se je znašlo in je, s kupčijami in z menjavami z zavezniki, poskušalo izboljšati svoj standard. Drugi so iskali druge poti preživetja. Predvsem ženski del populacije je lahko računal na boljši standard s pomočjo naklonjenosti kakšnega vojaka, in takšnih, kot se spominjajo pričevalci, ni bilo malo. Pridobljene življenjske zgodbe, ki nam odstirajo podobe preteklosti Goriške, predvsem poudarjajo veselje ob koncu vojne, konec strahu in vojne krutosti, ki prebivalce mesta različnih nacij in ideologij, ni pustil ravnodušne. Po vojni se je družilo, plesalo, manifestiralo, protestiralo, sanjalo o boljšem jutri. Sledile so želje, (ponovne) izbire, boji za preživetje in borbe za pripadnost ozemlja ob obisku mednarodne komisije. Po zatrjevanju nekaterih pričevalcev vojne kljub vsemu ni bilo konec, glavna bitka za mesto se je namreč šele začela.

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ACS – Archivio Centrale dello Stato (Italija)
Fond Allied Control Commission (ACC).
PANG – Pokrajinski arhiv v Novi Gorici
Fond MLO Solkan.
Fond Topografija NOB.

ČASOPISNI VIRI

Primorski dnevnik, 1945.

USTNI VIRI

Ana Brezigar (Solkan, 1922), Slovenka, int. 11. 8. 2007.
Italico Chiarion (Gorica, 1930), Italijan, int. 11. 8. 2007.
Dario Culot (Gorica, 1930), Italijan, int. 3. 9. 2007.
Adele Devetak (Gradišče ob Soči, 1926), zamejska Slovenka, int. 31. 8. 2007.
Jože Drašček (Solkan, 1928), Slovenec, intervju 11. 2. 2007.
Marija Fabjan (Branik, 1929), Slovenka, int. 10. 4. 2007.
Evelina Gaggio (Salona d' Isonzo/ Anhovo, 1930), Italijanka, int. 12. 8. 2007.
Tomaž Marušič (Solkan, 1932), Slovenec, int. 12. 10. 2007.

⁵⁰ *Sporazumevali smo se s pomočjo rok, z znaki. Pred trgovino se je ustavitil kamion. Dali so nam kruh, rjube (prestrale) so zamenjali za kakšno drugo blago. Smo jim dali kakšno srajco ali nogarvice (kalcete) in oni so nam dali rjube. Drugače smo ameriške rjube tudi kupili, važno je bilo, da so nam dali kruh. Dokler še ni bilo meje, smo hodili delat.*

⁵¹ *Tisti, ki so sodelovali z ameriški vojaki so zaslužili in niso bili lačni. Kradli so in se jim dobrikali. Tisti, ki so pri njih delali, niso bili ne lačni, ne žejni. K nam je prišel sosed in rekel moji mami, nona Marjuta nič nimate, in nam je prinesel škatle. Spomnim se, da so v njih bile pistacije in čokolada.*

- Julijana Širok (Solkan, 1916), Slovenka, int. 22. 7. 2007.
- Jolanda Školaris/ Iolanda Sclaris (Ločnik, 1927), zamejska Slovenka, int. 23. 6. 2007.
- M. D. (Solkan, leto rojstva neznan), Slovenka, int. 11. 2. 2007.
- Frederic Lincoln (l. 1927), USA, privatna korespondenca z avtorico članka.
- (Posnetke in zapise pričevanj hrani avtorica članka)

LITERATURA

- Cattaruzza, Marina: *L'Italia e il confine orientale*. Bologna : Il Mulino, 2007.
- Ceschia, Selvino: Occupation of Friuli-Venezia Giulia. 1945–1947. *The Blue Devil Journal*, The 88th Infantry Division Association, Volume 59 April 2008 Number 2.
- Di Gianantonio, Anna, Nemec, Gloria: *Gorizia operaia. I lavoratori e le lavoratrici isontini tra storia e memoria, 1920–1947*. Gorizia : LEG, 2000.
- Fabi, Lucio: *Storia di Gorizia*. Padova : Il Poligrafo, 1991.
- Francesconi, Teodoro: *Gorizia 1940–1947*. Milano : Edizioni dell' Uomo Libero, 1990.
- Iancis, Paolo: *Druga vzhodna meja. Povojni čas ob meji*. Projekt Interreg IIIA/Phare CBC Italija – Slovenija. Trst : Deželni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji Julijski krajini, 2007.
- Judt, Tony: The past is another country: myth and memory in post-war Europe. *Memory & Power in Post-War Europe* (ur. Jan-Werner Müller). Cambridge : Cambridge University Press, 2002.
- Kacin, Wohinz, Milica, Pirjevec, Jože: *Zgodovina Slovencev v Italiji. 1866–2000*. Ljubljana : Nova Revija, 2000.
- Marija, Križnič: Problematika socialno političnega dela v coni A. *Razgledi*, Marec 1946, leto I., št. 3.
- Makuc, Dorica: *In gnojili boste nemško zemljo*. Gorica : Mohorjeva družba, 1990.
- Pirjevec, Jože: *Trst je naš! Boj Slovencev za morje (1848–1954)*. Ljubljana : Nova Revija, 2007.
- Pupo, Raul: Il problema del governo diretto. *Povojni čas ob meji*. Projekt Interreg IIIA/Phare CBC Italija – Slovenija. Trst : Deželni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji Julijski krajini, 2007.
- Rebeschini, Monica: Organizacijske sheme in kariere v ZVU. *Povojni čas ob meji*. Projekt Interreg IIIA/Phare CBC Italija – Slovenija. Trst : Deželni inštitut za zgodovino osvobodilnega gibanja v Furlaniji Julijski krajini, 2007.
- Spangher, Luciano: *Gorizia 1943–1944–1945. Seicento giorni di occupazione germanica e quarantatré jugoslava*. Gorizia : Edizione "Friul C.", 1995.
- Troha, Nevenka: *Politika slovensko – italijanskega bratstva*. Ljubljana : ARS, 1998.
- Troha, Nevenka: *Komu Trst. Slovenci in Italijani med dvema državama*. Ljubljana : Modrijan, 1999.
- Vidmar, Cvetko: Zavezniška vojaška uprava Julijske krajine. *Primorska srečanja*, 15, 1990, št. 104 /05.

ELEKTRONSKI VIRI

- Ben Cumming's War.
<http://www.bbc.co.uk/ww2peopleswar/stories/19/a3744119.shtml> (8. 9. 2008)
- Bowman, C. Alfred (1949).
<http://www.milhist.net/amg/bowman491005.txt> (18. 8. 2008)
- Bowman, C. Alfred (1982).
<http://books.google.si/books?id=IlzUx27ptMC&printsec=frontcover&dq=bowman+gorizia> (18. 8. 2008)
- Ceschia, Selvino (2006).
http://www.isonzogruppodiricercastorica.it/doku.php/l_occupazione_militare_alliata_del_friuli_e_della_venezia_giulia_1945_1947 (16. 9. 2008)

R I A S S U N T O

"Gorizia ai tempi del Governo Militare Alleato" Vita quotidiana tra storia e memoria

L'articolo tratta della vita a Gorizia nel periodo del Governo Militare Alleato. Nell'aprile del 1945 l'esercito alleato sfondò nella Venezia Giulia dove trovò ad attenderla l'esercito jugoslavo, avanzato nel territorio dell'Isontino. Poiché l'armata di Tito andò a controllare territori che inizialmente erano stati previsti come parte della zona da sottoporre al controllo degli Alleati, tra le due potenze nacque una disputa per le terre "occupate", per le quali la Jugoslavia aveva adottato la linea politica del fatto compiuto. Dopo un periodo di aspra contesa diplomatica fu trovata una soluzione provvisoria, la "Linea Morgan", che divise il territorio contestato in Zona A e Zona B. La linea di demarcazione iniziava alla periferia di Muggia, attraversava il Carso Triestino e Goriziano, quindi correva lungo tutta la vallata dell'Isonzo fino ai piedi delle Alpi Giulie. Venne così costituito un Governo Militare Alleato (G.M.A.) della Venezia Giulia. Gorizia fu assegnata alla zona di occupazione americana e diventò sede del Comando di divisione delle truppe Blue Devils. Per motivi di

rappresentanza a Gorizia alloggiavano pure dei reparti inglesi, formati sia da militari inglesi che militari provenienti dalle colonie britanniche.

Il clima politico a Gorizia nel periodo alleato fu assai teso – si andava ad accentuare lo scontro nazionale tra la parte favorevole alla soluzione italiana e quella filojugoslava e le manifestazioni a favore dei due schieramenti diventavano ogni giorno più violente. Tra i vari scontri, la popolazione, in attesa di conoscere il proprio destino, iniziò a cercare di far fronte alle necessità quotidiane nel tentativo di ricostruirsi la vita dopo la distruzione provocata dalla guerra. Le storie riprese nell'articolo ci fanno capire quali erano i temi importanti: si

affronta la questione della ricostruzione, del lavoro, della possibilità di rifarsi una vita dopo la guerra. Si narra l'esperienza individuale con le truppe coloniali, il rapporto difficile tra le truppe britanniche e quelle americane, le violenze, il rapporto degli alleati verso le donne. Rimangono impressi nella memoria anche le attività illegali dei soldati alleati nel dilagante mercato nero di viveri, vestiario militare, sigarette (...) e di altri generi di conforto largamente distribuiti alle truppe. Si apre così un'altra visione del dopoguerra Goriziano, dove si sottolinea la gioia del fine guerra, il divertimento e la voglia di ricominciare.